

היבטים לשוניים בפרשת שמות פג

דקדוקי קריאה והזרחה לקורא בציבור בפרשת שמות בהפטרה ובראשון של וארא

א ג יִשְׁשָׁכָר: יש לקרוא יִשְׁכָּר, השי"ן השנייה כאילו אינה קיימת
א י הָבָה נְתַחֲכֶמָה: הנו"ן רפויה ¹
א יא עֲנֵתוּ: יש להדגיש את הנו"ן, לשון ענוי. רַעַמְסֶס: העי"ן בפתח והמ"ם בשוא נח. במקומות האחרים העי"ן בשוא נח והמ"ם בשוא נע
א טו יח כ לְמִלֵּדָת לְמִלֵּדָת לְמִלֵּדָת: השוא במ"ם נח למרות הגעיא בלמ"ד ²
א טז וַחֲפִיָּה: מלעיל, הטעם בחי"ת והי"ד רפויה ללא דגש. המילה כולה קמוצה
א יז וַתִּירָאָן: האל"ף נחה אינה נקראת כאילו כתוב וַתִּירָן מי שקורא את האל"ף ותראינה עובר למשמעות ראייה במקום יראה. הַמִּלֵּדָת הַמִּלֵּדָת: השוא במ"ם נח למרות הגעיא בה"א
א יח עליית שני
א יט הַמִּלֵּדָת: המ"ם ללא דגש ובשוא נח, אין געיא בה"א
א כ וַיִּיטֹב: הי"ד הראשונה בצירי ולא בחירק, השנייה נחה – לא מבוטאת
א כא כִּי-יִרְאוּ: הרי"ש בשווא נע, הקורא בשווא נח משבש את המשמעות
ב ג הַצְּפִינֹו: הצד"י דגושה ובשוא נע, אין דגש בפ"א. תָּבַת גְּמָא: טעם נסוג אחור לתי"ו הראשונה. וַתַּחֲמֶרָה בַּחֲמָר: אין מפיק בה"א ולכן הבי"ת אחריה רפה ³
ב ז הָעֵבְרִית: הרי"ש בחירק חסר והי"ד אחריה בדגש חזק וחולם (אין לקרוא כאילו יש שם אל"ף)
ב ט וַאֲנִי אֶתֶן אֶת-שְׁכָרְךָ: טעם טפחא בתיבת וַאֲנִי
ב יא עליית שלישי
ב יד הִלְהַרְגֵנִי: הלמ"ד ללא דגש ובשוא נח, הה"א השניה בקמץ חטוף (קטן)
ב יז וַיִּגְרְשׁוּם: הרי"ש בשוא נע לא בחט"ף ⁴
ב כ וַיֹּאכֵל לֶחֶם: טעם נסוג אחור ליר"ד
ב כב נִכְרִיָּה: הנו"ן בקמץ קטן, הרי"ש בחירק חסר והי"ד אחריה בדגש חזק
ב כד אֶת-אַבְרָהָם אֶת-יִצְחָק וְאֶת-יַעֲקֹב: על פי רוב מוטעם טפחא, מרכא סו"פ ⁵
ג א עליית רביעי
ג ב וַיִּירָא: במלרע, הטעם בוא"ו אך ההטעמה ברי"ש
ג ז אֶת-עֲנִי: העי"ן בחטף קמץ והטעם בנר"ן. נְגַשְׁיוּ: הגימ"ל בשווא נע והשי"ן שמאלית, בדומה לו גם בהמשך הו אֶת-הַנְּגִשִּׁים

¹ לפי כללי "אתי מרחיק" האות הראשונה מודגשת רק כשהיא מוטעמת. כאן יש בנר"ן געיא, ואין בו די להדגיש.

² תנ"ך ברויאר מוסד הרב קוק עמו' תד, וספר טעמי המקרא עמ' 199.

³ בניגוד להמשך פס' ח וַתֹּאמֶר-לָהּ בַת-פְּרָעָה שאז המפיק סוגר את ההברה האחרונה של התיבה הראשונה

⁴ גם בכ"י לניגוד אין געיא

⁵ על פי תורה קדומה: הטפחא בתיבת 'את-יצחק', אבל לא נתקבל כך.

ג ח וְלֹהֲעֵלְתָּו: ול-ה-ע-לתו, למ"ד שווא נח, געיה בה"א, עי"ן בחטף⁶

ג ט בָּאָה: הטעם בבי"ת מלעיל לשון עבר

ג יא אָנְכִי: הטעם המפסיק משנה את ההטעמה למלעיל

ג יג וְאָמְרוּ-לִי: געיה באל"ף

ג טו כֹּה-תֹאמְרוּ: כֹּה מוקף ולא במונח

ג טז עליית חמישי

ג יח הַעֲבַרְיִים: הרי"ש בחירק חסר והי"ו ד אחריה דגושה ובחירק מלא, אין לקרוא 'העברים'

ג כ נִפְלְאָתֶי: הת"ו בפתח ולא בקמץ. אין להשגיח בקמץ של "קורן" או סימנים⁷ וכד'. אַעֲשֶׂה: עיין בפרשת ויחי. העי"ן בחטף סגול ואין להשגיח בשוא של קורן והנגררים אחריו⁸

ג כא הָעַם-הַזֶּה: געיה בה"א הראשונה

ג כב תִּלְכֹּן: מלרע

ג ד וַיַּחֲזֹק בֹּו: המילים אינן מוקפות, הטעם נסוג ליו"ד

ג ו הַבֶּא-נָא: געיה בה"א

ג ז שָׁבָה: מלעיל

ג ט הֵיִאֵר: יו"ד בשוא נח

ג יא מִי שֵׁם פֶּה לְאָדָם: מונח מונח זרקא סגול, אין להחליף את המונח השני במקף ולחבר את שתי התיבות אלא יש להרחיב

ג טז וְהִיָּה הוּא: טעם נסוג אחור לה"א הראשונה. תְּהִיָּה-לָו: געיה בתי"ו. לֵאלֹהִים: האל"ף כלל אינה נשמעת

ג יח עליית ששי

ג יח אֲלֶכָה נָא: טעם נסוג אחור לאל"ף במונח (לא מוקפת) והלמ"ד בשווא נע ולא בחטף⁹

ג יט הַמְבַקְשִׁים: המ"ם בשווא נע, הקו"ף בשוא נח וללא דגש

ג כג שִׁלַּח: יש להקפיד להדגיש את הלמ"ד, לשון צווי (פיעל) ולא לשון עבר (קל)

ג ד לא אַת-עֲנִיָּים: עי"ן בקמץ קטן, נו"ן בשווא נח ויו"ד בקמץ. יש לקרא עוֹנֵי-ם

ה א עליית שביעי

ה ג גִּלְכָה נָא: טעם נסוג אחור לנו"ן והלמ"ד בשווא נע

ה יג כָּלוּ: במלרע ודגש חזק בלמ"ד

ה כא יָרָא: הטעם ביו"ד מלעיל

⁶ במילה זו כיון שיש געיא-מתג בוי"ו בראש המילה, לא סומנה געיא בהמשך. אבל זה מקום ראוי לגעיא בגלל החטף שאחריו וריחוקו מהטעם.

⁷ בתשובה לשאלה, נפוצים תיקוני סופרים וקוראים שונים. רובם על פי תנ"ך קורן, בלא יודעים שהמהדורות על פי כא"צ של ברויאר ומפעל הכתר בר אילן מדויקים לאין ערוך יותר מקורן, וכמו שהוסבר כאן כבר כמה פעמים. לכן כשאני כותב "קורן" כוונתי בו זמנית גם לסימנים (בעיקר במהדורותיו הראשונות) ולעיתים גם לאיש מצליח וכד', ונתקיים בהם: "וכשל עוזר ונפל עזור". יש תיקון קוראים מתוקן בהוצאת חורב לפי ברויאר.

⁸ יש עדות לכך שבכתר אר"ץ העי"ן בחטף סגול, ראה בגליון שמות סט

⁹ על פי רוב תיבה 'נא' מוטעמת ברביעי, על פי תורה קדומה, זקן

ה כב עליית מפטיר

לְמָה הִרְעַתָּה: הטעם במ"ם ללא דגש ואולם בהמשך לְמָה זָה: הטעם בלמ"ד והמ"ם דגושה

ו א עֲתָה: יש להקפיד על קריאה בעי"ן, קריאה באל"ף במקומה, משנה את המשמעות

הפטרת שמות נוסח אשכנז ישעיה כז:

כז ז הַכְּמֶכֶת: ה"א בפתח וכ"ף דגושה

כז ח בְּסֵאֶסְאָה: הסמ"ך השנייה בשוא נע לא לקרותה כמו חולם¹⁰ בְּשִׁלְחָה: הלמ"ד רפויה

במדויקים¹¹ ולכן היא בשוא נח, הה"א במפיק

כז יג וְהִנְדַּחִים בְּאַרְץ: לא "מארץ"

כח ב בֵּיד: לא בִּיד

כח ד צִיצֵת: הצד"י השניה בפתח¹². כְּבֹרָה: מפיק בה"א

כח ו שְׁעָרָה: העי"ן בשוא נח לא בחטף

כח ז שָׁגוּ תָעוּ שָׁגוּ תָעוּ שָׁגוּ פָקוּ: כולן מלרע

נוסח עדות המזרח ירמיה א:

א א יִרְמִיָהוּ: המ"ם בשווא נע למרות מה שנהוג בקרב הרבה אנשים לקרוא כאילו יש שם חירק

א ב לְמִלְכוֹ: המ"ם בקמץ קטן

א ג בֶּן-יִיאֲשִׁיָהוּ: השי"ן בחירק חסר והי"ד דגושה וקמוצה, נכון הדבר גם לגבי צִדְקִיָהוּ

א ה אֶצְרָךְ: הצד"י בקמץ קטן והרי"ש בשווא נח

ראשון של וארא:

ו ו שני במנחת שבת

ו ז לְאֱלֹהִים: האל"ף כלל אינה נשמעת

ו י שלישי במנחת שבת

הרב גור-אריה צור נר"ו. במדרש רבה [א,ב] מובא: וְאֱלֹהֵי שְׁמוֹת, אָמַר ר' אַבְהוֹ, כָּל מְקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר אֱלֹהֵי פֶסֶל אֶת הָרִאשׁוֹנִים, וְאֱלֹהֵי מוֹסִיף שֶׁבַח עַל הָרִאשׁוֹנִים. אֱלֹהֵי תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ (בראשית ב, ד), פֶּסֶל לְתַהוֹ וְבַהוּ. וְאֱלֹהֵי שְׁמוֹת, הוֹסִיף שֶׁבַח עַל שְׁבָעִים נַפְשֵׁי שֶׁנֶּאֱמָרוּ לְמַעַלָּה, שְׁכַלְמָם הָיוּ צְדִיקִים.

ואוה"ח הק' נתן ג' טעמים לתוספת הבנים על האבות:

טעם אחד, ללמוד עליהם כי כולם צדיקים כאבותיהם.

טעם שני מה אברהם ויצחק בגלות, שמהם התחיל מְנַיֵן שנות הגלות (של 400

ו 430 שנה), אף אלה עמהם בגלות.

טעם שלישי מה הראשונים ידעו והכירו בגלות וקבלו עליהם ועל זרעם, כמו כן

אלה. עד כאן סיכום דבריו.

¹⁰ כדין אותיות שאינן גרוניות המנוקדות בחטף אשר הוסבר כבר בעבר (וראה גם בגיליון תהלים יד) שאם הן לפני גרונית הן נקראות כחטף הגרונית שכאן הוא קמץ רחב.

¹¹ לא להשגיח בספרים ותיקוני קוראים למיניהם המדגישים את הלמ"ד.

¹² יש חומשים שהשתבשו

ויש להבין מדוע תוספת גלות הבנים תקרא כמוסיף על הראשונים. שהרי תוספת הגלות יש בה חסרון וגרעון, ומעין ירידת הדורות מדרגת אברהם יצחק ויעקב, עמודי החסד והעבודה ותפארתה של תורה, אל תוככי השעבוד והגלות וחסכת המאורות, עד הגיעם למ"ט שערי טומאה. ואם כן מדוע יקראם המדרש כמוסיף על הראשונים.

ובשימת לב יש לומר, שעם כל ירידתם מדרגת האבות, עדין יש כאן תוספת על הראשונים. ובמה יהיו ניכרים כמוסיפים על הראשונים, שעל אף חשכת הגלות, מוסיף כוחם ומתעצם מתוך הכוחות שנתנו בהם הראשונים.

וכוחותיהם של הראשונים, הם שנותנים עוז ותעצומות לעם לפרות ולרבות ולהתעצם במאד מאד. והיסודות של החסד הגבורה והאמת שנטעו האבות הקדושים בבנים, אינם נאבדים בחשכת הגלות, אלא אדרבה, הם הם שעומדים לבנים בגלות החל הזה, ובכל הגלויות במשך כל הדורות ועד בוא משיח צדקנו בב"א.

ויש עוד להאיר בשימת לב במדרש הנ"ל, לכוונתו באומרו: ואלה שמות, הוסיף שבח על שבעים נפש שנאמרו למעלה, שכלם היו צדיקים.

מה הוא שבחם שהוסיף על השבעים שירדו מצרימה.

ויש לומר שזעקו אל ה' וישמע ה' את נאקתם. כי בכח זעקתם נבחרו להיות "בני בכורי ישראל". וכמובא לקמן.

ועוד יש לומר שלכן קשר המדרש תהו ובהו לשבעים נפש. ששניהם קרויים ראשית. ישראל קרויים ראשית ומעשה בראשית קרוי ראשית. אלא שבבריאה, ה"ראשית" לכאורה היא מתהו ובהו, יש מאין, ובישראל ה"ראשית" היא מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו, מן האבות הקדושים אברהם יצחק ויעקב.

אלא מה כתיב בתהו ובהו, בהבראם. אל תקרי בהבראם אלא באברהם. הוי אומר גם ראשית הבריאה וגם ראשית היותנו לעם מקורם באברהם.

וכאומרו: כשם שהוסיף שבח על הראשונים באומרו ואלה שמות, כן הוסיף שבח לאחרונים באומרו אלה תולדות. שבזה אמנם פסל את הראשונים שלפני בהבראם אך השביח לאחרונים שאחרי בהבראם.

ועל דרך הצח יאמר, כתיב ואלה עם וא"ו החיבור, שהוא"ו מחברת בין הדורות האחרונים לדורות הראשונים, וסימנך ואל"ה, והוא נוטריקון: ו' מתחברים אחרונים לדורות הראשונים.

ועוד י"ל על דרך הצח, כמאמר הפסוק ויהי כל נפש יצאי ירד-יעקב שבעים נפש ויוסף היה במצרים. המילה ויוסף מוטעמת בטיפחא שהיא כעין הפסקה קלה, ונשמעת כלא בהכרח מחוברת עם שלאחריה. וכאילו כתוב כאן ויהי כל-נפש יצאי ירד-יעקב שבעים נפש ויוסף. וכאומרו ויוסף ה' על הראשונים בכמות ובאיכות, והוא רמז למה שאמרו כמוסיף על הראשונים.

ועל דרך הרמז והסוד ירמוז הכתוב ואל"ה שמו"ת לנוטריקון וא"ש. שהתורה היתה כתובה לפניו בא"ש שחורה על גבי א"ש לבנה, תתקע"ד דורות לפני בריאת העולם. ושמות כל בני ישראל שבכל הדורות רמוזים בה.

וכפי שמובא בשל"ה הק': ישד"אל נוטריקון יש ששים רבוא אותיות לתורה, הנה באמצעות התורה מקושרת האומה הישראלית בהקב"ה, שכן ששים רבוא האותיות שבתורה הן כנגד ששים רבוא נשמות שהן השרשים לכל הנשמות שבכל הדורות.

ורצונו לומר כפי שפירש החיד"א שבפשטות אין ששים רבוא אותיות, אלא כחצי מהם, [304,805 אותיות, ויש גם בזה שיטות שונות], אלא שהם ששים רבוא על ידי צירופים שונים, כגון א' היא צירוף של ו' ושני יודים, מ' היא צירוף של כ-ו,

והאות ת' היא צירוף של ר-ג, וכן כולם על זה הדרך, כן נשמות ישראל שבכל הדורות הן צירופים של שרשי הנשמות האחוזות באש קדש של התורה הקדושה הכתובה לפניו באש שחורה על גבי אש לבנה.

הבָּאִים מִצְרַיִם תרגום אונקלוס דעלו.

על דרך הפשט "דעלו" הוא תרגום של הבָּאִים.

ועל דרך הדרש ידרש לעניין עליה וחשיבות. שאע"פ שירידה היא להם לשעבוד הגלות, מכל מקום הרי הורידם הקב"ה דרך חשיבות כראוי לבני יעקב, ולא בשלשלאות של ברזל כדאמרו חז"ל.

ולפי דרש זה יש לומר, דהתרגום מגלה כאן תוקף תכלית שעבוד הגלות, שירידה זו – היא עלייתם. ואחר שיצרפו עצמם בכור ההיתוך יגיעו לדרגת האמונה הגדולה של "זֶה אֱלֹהֵי וְאֵנָּהוּ (שמות טו, ב)", ולכן נחשב להם ירידתם זו לעלייתם, על שם סופם.

זרע שמשון וימת יוסף. במדרש (שמו"ר א:): כשמת יוסף, הפרו בני ישראל ברית מילה וכו', וכיון שעשו כן, הפך הקב"ה האהבה שהיו המצריים אוהבין אותם, לשנאה. ויש לבאר הלשון "האהבה שהיו המצריים אוהבין אותם" דאדרבה, הלא מצינו דכבר בעת שמת יעקב, עוד לפני שמת יוסף, התחילו המצריים קצת להשתעבד בישראל וכ"ש לאחר מיתת יוסף וא"כ בודאי לא היו אוהבים אותם אלא שונאים אותם וא"כ מה נתחדש לאחר מיתת יוסף, וי"ל עפ"י מה שאמרו חז"ל (סנהדרין לט.) דהקיסר הציע לר' תנחום להשתתף עם בני ישראל להיות עם אחד, ואמר לו ר' תנחום שמסכים לכך בתנאי שהגויים יקיימו מצות ברית מילה, ובכך יהיו שווים לישראל שהם מהולים. ולפי"ז י"ל אף שלאחר מיתת יעקב כבר היו שונאים המצריים את ישראל מ"מ, לאחר שבטלו ישראל ברית מילה ונעשו כמותם, מן הראוי היה שיאהבו אותם שהרי הם כמותם, והגם שיוסף כפה אותם למול, וא"כ אדרבא מעכשיו אינם שווים למצרים. זה אינו, כי מה שכפה יוסף עליהם זה היה רק בתחילת הרעב, וכבר עברו מאז הרבה שנים, ובודאי שרוב מי שמלו עצמם כבר מתו, וכל הנולדים אחר תחילת הרעב, לא מלו עצמם וכל שכן אחר שפסק הרעב, וא"כ עתה שגם ישראל התחילו להפר ברית ולא מלו עצמם, היה ראוי שיאהבו המצריים את ישראל שהרי נעשו לעם אחד, אלא שהקב"ה הפך את האהבה שהיה ראוי להיות לשנאה. ויש להוסיף עוד, דהנה אמרו (מעילה יז): פעם אחת גזרה המלכות על ישראל שלא ימולו בניהם, הלך רבי ראובן ואמר להם: מי שיש לו אויב יכחיש או יבריא. אמרו לו: יכחיש. אמר להם א"כ: ימולו בניהם לשמונה ימים כדי שע"י כך יהיו יותר כחושים וחלשים. אמרו טב, ובטלו את הגזירה. ולפי זה י"ל שהקב"ה נתן בלב המצריים מחשבה זו שיהיו סבורים שהטעם שישראל אינם מלים את בניהם, הוא משום שרוצים להיות בריאים וחזקים ויהיה להם כוח לצאת עליהם במלחמה, ולכך נהפך לבם לשנא אותם אף שנעשו בכך דומים להם.

א יא הרב יהודה גנוט נר"ץ אחד תרגום. שְׂרֵי מְסִים מַת' שלטונין מבאישיין¹³. פירוש ממשלות [יותר מדויק – מושלים] רעים. ולא פירש מס כפשוטו כי לא מצאנו שהטיל עליהם מס. ורש"י כתב 'ומהו המס, שיבנו ערי מסכנות לפרעה' משמע שהיה צריך פרעה למגדלים ורק הטיל עליהם שיבנו. אך אונקלוס לא כן עמדו, כי ידענו את ה"צורך" הגדול שהוצרך פרעה למגדלים... שלא היה אלא על מנת לשעבדם ולכלותם פן ירבה ואדרבה פי תהום בולעו וראשון ראשון מתמוסט, על כן פירש שלטונין מבאישיין כלומר צורת הרוע היתה מסים אבל כוונתה היתה רוע לשם רוע

¹³ א"ה. נכון יותר מבאשיין

וואולי פירש 'מסים' כמו 'ובחוריו למס יהיו' (ישעיה לא ח) 'למס מרעהו חסד' (איוב ו יד) כולם לשון המסה וכליון].

ובספר 'בני יוסף' [נכד הרה"ק ה'בני יששכר' זי"ע] כתב לחלק בין 'מס' בלשון יחיד שהוא מס מוגדר כחוק המלך ועדה"כ וישם המלך אחשווש מס, אבל מסים הכונה שאיש מושל הישר בעיניו יעשה ויגבה כמה שרוצה ומתי שרוצה זהו 'מסים' בלשון רבים וזהו אכן שלטונין מבאישיין.

א כא מלוא העומר. ויהי פי יראו המולדות את האלקים ויעש להם פתים וגו' וילך איש וגו'. להבין המשך פסוקים הללו, וגם להבין הלשון "בתים", דחז"ל דרשו: בתי כהונה לוייה ומלכות ישראל. אבל לפי הפשט אולי ירמוז לשון "בתים" ע"ד שאמרו (יבמות סד): אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוב, שרה אמנו אילנית היתה, שנאמר "ותהי שרי עקרה אין לה ולד (בראשית יא, ל)", אפילו 'בית' ולד אין לה. והנה כפי דברי חז"ל (מ"ר שמות פא) שהמילדות היו אשה ובתה והיינו מרים ויוכבד, וידוע שבאותו הזמן כבר היתה יוכבד בת ק"ל שנה שלא היה לה עוד מקום הכנה לקבל ולד, כי כבר נתכוון מקום בית קיבול ולד, וכמו כן מרים חולנית היתה, דאמרו חז"ל (סוטה יב). שפניה היו דומה ליריעות. ופירש"י שם: בלי תואר אדמומית, דמחמת חוליה היתה ירקרקת. עכ"ל. ואפשר ג"כ לא היה לה מקום הכנה לקבל ולד. אבל בשכר היראה שהיה שכן להוציא מהן יחוס כהונה ומלכות ישראל, בהכרח היה לעשות להם מקום הכנה להוליד ועי"ז ירמוז "ויעש להם בתים", שהוא בית וולד.

ונמשך מזה מאמר הכתוב אח"כ ויצו פרעה לכל עמו לאמר פל הבן תילוד תיליכהו, דאף שהגזירה היתה חזקה כל כך, עד שאפילו על עמו גזר וא"כ מי פתי יסר הנח (משלי ט, ד) לישא אשה להוליד ולהכניס אותו ואת בניו בסכנה. כי חמתו היתה מלאכי מות, אבל אעפ"כ "וילך איש מבית לוי" שהוא עמרם ויקח את בת לוי" שהיא יוכבד כי השיג בחכמתו וברוח קדשו כמו שנזכר בגמ' (שבת נה): שהיה קדוש וטהור שמת בעטיו של נחש וא"כ בודאי השיג שהוא שכר הראוי להן להוציא מהן כהונה ומלכות ישראל, וא"כ אף שהיתה בת ק"ל שנה, לא נמנע מלקחה כיון שידע שהיה שכן לעשות להן בתים, והיינו 'בית ולד', כדי שתוכל להוליד ממנה הגואל האמתי שהוא משה רבינו שהיו בו גם שניהם כהונה ומלכות ישראל, כהונה ששימש בכהונה גדולה כל ימי מלואים, ומלכות הרי כתיב "ויהי בישרון מלך" (דברים לג, ה) ואחר שהשיג שיצא ממנו חוטר כהונה ומלכות ישראל בטח לבו לנשאה ולא יאונה לצדיק כל און, כאשר הוכיח סופו.

ב א הרב ישראל אלטר ז"ל האדמו"ר מגור "וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי", לכאורה קשה שהרי מזיווג זה נולד משה רבינו ע"ה, ומה איכפת לה לתורה הקדושה לספר בבירור מי היה האיש הזה מבית לוי, ומי היתה בת לוי שנשא, ובפרט שאין כאן שום סיבה להתבייש בשידוך הזה דהלוא אלה היו הצדיקים עמרם ויוכבד, ומזיווג זה נולד משה רבינו ע"ה מבחר היצורים. ותירץ על פי מה שכתב הרמב"ם (בפ"ה מהל' תשובה ה"ב) דכל אדם יכול להיות צדיק כמשה רבינו ע"ה, ולא כטעות טפשי אומות העולם ורוב גולמי ישראל שהקב"ה גוזר על האדם מתחלת ברייתו להיות צדיק או רשע עי"ש מתק לשונו הקדוש. ולכן לא פירשה התורה מי היו אבותיו של משה רבינו ע"ה, לרמוז שכל אחד יוכל להיות במדרגה כזו עכ"ד.

ב טו ילקוט סופר ויברח משה מפני פרעה וישב בארץ מדין וישב על הבאר ... ויאמר אל בנותיו ואינו למח זה עזבתן את האיש קראן לו ויאכל לחם. איתא במדרש (לב:פא): שמא ישא אחת מכם, ואין אכילת לחם אלא אשה, כדכתיב פי אם תלחם אשר הוא אוכל (בראשית לט, ו). ונראה לבאר דמיון אשה אל לחם, דהנה לחם ומים הם דבר הכרחי לאדם, ואע"פ שהכל מן השמים,

ומאן דיהיב חיי יהיב מזוני מ"מ, צריך האדם לעשות את שלו, כמאמר חז"ל "ויברכך¹⁴ יי אלהיך בכל אשר תעשה (דברים טו, יח)", יכול יהא יושב ובטל ת"ל "בכל אשר תעשה". וכן הוא בענין הזיווג דבל יחשוב האדם כיון שהזיווג מן השמים א"כ כל חקירה ודרישה הוא אך למותר, כי זה אינו, דהאדם צריך לעשות כל אשר לו, ורק אז עוזר לו ה'. וראיה מקריעת ים סוף שלא נשתנה הטבע עד שבאו מים עד נפש, שכל זמן שאפשר בדרך הטבע, אין הקב"ה עושה נס בחנם. וכמו כן התנהג משה שברח מפרעה, דאף שהאמין שהקב"ה יצילו, והיד ה' תקצר, מ"מ עשה כדרך הטבע לברוח. ובש"ך (על התורה) כתב, דלכך הלך לבית יתרו, כי היה מתיירא מפני פרעה שמא יגלגל עליו עלילות בכל מקום שהוא כדי שיהרגוהו, על כן הלך ונתחתן באחד מן הכומרים מפני שלא היה להמלך עליו שום נגישה ותביעה.

ובזה נבאר כונת הפסוקים "ויברח משה מפני פרעה וישב בארץ מדין" יען שהבין שאף אם מה' מצדדי גבר פוננו (תהלים לו, כג), אבל הקב"ה רוצה שיעשה האדם את שלו ולא יסמוך על נס ולכן "וישב על הבאר", לבקש זיווגו כדרך האבות שנודמן להם הזיווג על הבאר, והלך דייקא לבית יתרו כיון שהיה לו שבע בנות, ועל כן "ויקם משה וישען" לעשות פעולה בדרך הטבע. אמנם לא כן ציפוריה, שבצדקתה חשבה שאין לעשות שום פעולה למען הזיווג, על כן אמר לה יתרו "למה זה עזבתן את האיש, קראן לו ויאכל לחם" והיינו כמו הלחם, דאף שהקב"ה מכלכל ברואיו מ"מ אינו נצמח לחם שלם בארץ, רק צריך לחרוש ולזרוע ולקצור ולטחון וללוש ולאפות עד שנגמר לאכילת האדם, כן אצל הזיווג צריך האדם לעשות את שלו, ועל כן "קראן לו" שמא ישא אחת מכם.

ב יז הרב דוב קוק מטבריה נר"ו. ויקם משה וישען

דיוק דברי הרמב"ם להוכיח מפסוק זה על ענוותנותו של משה רבינו.

חידוש מעניין אשר מקורו מפסוק זה, מובא ברמב"ם (פ"ב ה"ז מהל' סנהדרין) וז"ל: "חיל, אנשי ובכלל אנשי חיל שיהיה להן לב אמיץ להציל עשוק מיד עושקו, שנאמר כענין שנאמר "ויקם משה וישען", "זמה משה רבינו עניו, אף כל דיין צריך להיות עניו".

ולכאורה דברי הרמב"ם הללו צריכים ביאור, היכן רואים אנו כאן בפסוק שמשה רבינו היה "עניו", רואים שהוא היה גיבור חיל ויכל להציל את בנות יתרו, אבל "עניו" מאן דכר שמייה. אלא הביאור הוא כך, דמידת הענווה שונה היא במהותה, מכלל המידות טובות האחרות, דבשאר המידות הטובות, מועיל עבודה עצמית, וכפיית היצר הרע, בכדי להגיע אל דרגה של מידה טובה כזו או אחרת, ואם בטבעו נוטה לצד אחד, יכול לכפות את יצרו הרע ולהתנהג ע"פ מידה טובה, וכגון אדם שבטבעו שקרן, יכול לכפות את עצמו להיגמל כליל מלומר שקר, ולומר אמת בלבד, ומרגע זה ואילך הרי הוא כבר דובר אמת לגמרי.

משא"כ מידת הענווה, שאם אדם הוא בעל גאוונה, אבל כופה את עצמו להתנהג בענווה, הרי זה מאוס עוד יותר ולא נקרא 'עניו' כלל, אלא בכדי להגיע לדרגת ענווה אמיתית צריך לשבר אצלו את ההרגשים של הגאוונה וההתנשאות, עד שבאמת ירגיש שהוא בטל ומבוטל, ואז יכול להגיע לידי דרגת ענווה אמיתית.

על פי יסוד זה מתבארים היטב דברי הרמב"ם היכן רואים בפסוק זה שמשה רבינו היה גם 'עניו', מפני שכשמה רואה את הרועים מתנכלים לבנות יתרו, באם ענוותנותו היתה רק ע"י כפייה, ולא ענווה אמיתית, הרי שבמקרה כזה היה שומר על כבודו, ולא מתערב במריבה, כיוון שיכול לפטור את עצמו כביכול הוא מתעבר על ריב לא לו, אבל מאחר ומשה רבינו היה לו את מידת הענווה האמיתית, שמרגיש בעצמו שאינו כלום "ונחננו מה (שמות טו, ז)", ממילא התערב מיד להציל את בנות יתרו מרודפיהם. וע"כ שפיר טפי מייתי הרמב"ם פסוק זה לראיה על ענוותנותו האמיתית של משה רבינו.

¹⁴ א"ה. מאמר זה מובא לרוב בלשון זיברכתך בכל אשר תעשה' מקרא זה אינו קיים. ולכן הבאתי מקרא קרוב אליו.

ב כב ותלד בן ויקרא את שמו גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה
הרב ישעי' לוי 'מקרא אני דורש' לידת אליעזר לא הזכרה

על לידת בן שני למשה שותק הכתוב. קיומו של בן נוסף רמוז בנאמר להלן, ויקח
משה את אשתו ואת בניו (שמות ד. כ) לשון רבים, והרי שהיו לו שניים לפחות (ראה מנגד
את פירושו הראשון של רמב"ן על אתר; וכבר נודע שלפי המיוחס ליונתן ד. כד, התינוק שמלה
ציפורה במלון היה גרשום, נגד משמעות הגמרא נדרים לא. ב - ב. א שהיא מלה את אליעזר).
אבל שמו של אליעזר, וטעם קריאתו ייזכרו בראשונה רק אחר קריעת ים סוף
ומלחמת עמלק, כאשר יביא יתרו אל משה המדברה את צפורה אשת משה (שמות יח. ב)
ואת שני בניה אשר שם האחד גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה: ושם האחד אליעזר פי אלהי
אבי בעזרי ויצלני מחרב פרעה.

טעמי השמות גרשום ואליעזר, ביחס למשה וביחס לעם כולו ייתכן שאזכור
שם אליעזר הוכרח להמתין לישועת ישראל. כבר ניבא ה' את אברהם, פי גר יהיה
זרעך בארץ לא להם (בראשית טו. יג) שכל בן ישראל במצרים, יהיה מעמדו אשר יהיה
ואפילו שהו אבותיו במצרים זה דורות, אינו אלא גר מארצו האמיתית, ארץ ישראל.
והנה מתנה משה באותו מטבע, גר הייתי בארץ נכריה על גלותו במדין ממצרים מולדתו.
כבר נרמזה דמות הסתייגות בהפיכת תיאורו של משה מן איש עברי (לעיל ב. יא) במצרים
אל "איש מצרי" במדין (שם ב. יט), וקרוב היה פה הכתוב להעלים את התינוי ואת
הנצחתו בשם הנולד, אלמלא האפשרות להדחיק מהם את זכר גלגוליו האישיים
של משה ולנעוץ בהם את צרת ישראל הכללית. 'גרשם' נעשה שם קביל לבן משה
מפני שכל אחד מישראל כמו משה נציגם היה אז "גר בארץ נכריה" נידח, אם
במצרים אם במדין, מארץ ישראל.

גם אליעזר פי אלהי אבי בעזרי ויצלני מחרב פרעה הוא דו-משמעי, נופל על הצלה
פרטית של משה מפרעה שביקע "להרג את משה" על הריגת הנוגש המצרי, אבל
מותאם באמת לגאולת כל ישראל, אלהי אבי הוא הנודע אל משה בהצגה, "אנכי"
(להלן ו) "ויצלני" כמו שאמר שם למשה, "ראה ראיתי את עני עמי... וארד להצילו". מחרב
פרעה" כמו שנאמר, "אמר אויב... אריק חרבי תורישמו ידיו" (שם טו. ט), אך בניגוד לגירות
שכבר הייתה גורל העם בעת שנולד גרשום, משה לבדו ניצל אל מדין והוליד שם
את אליעזר, בעוד שאר ישראל נאנקים וחייהם ממוררים תחת יד משעבדיהם.
לפיכך ניסה הכתוב את לידת אליעזר וקריאת שמו עד אחרי יציאת מצרים וקריעת
ים סוף, כאשר יטען השם את משמעו הראוי.

ג יד חזון יחזקאל. אהיה אשר אהיה. אפשר לפרש "אהיה" אתכם אם תרצו שאהיה אתכם,
דהיינו אם תכינו לי מקום אצלכם, אם תעשו מקום ללימוד התורה זה, מראה שאתם רוצים
שאהיה אתכם, ושם "אהיה".

ה א הרב גור אריה צור נר"ו ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל-פרעה פה-אמר יי אלהי ישראל
שלח את-עמי ויחגו לי במדבר

ויש לשאול מדוע לא יאמרו לפרעה מתחילה שרצונם לעזוב את הארץ.
אלא יסוד גדול לימדה התורה בענין יציאת מצרים. שלא התוצאה של היציאה
לבד היא המטרה הנרצית. אלא האמונה בבורא עולם שהוא המוציאם ממצרים
היא המטרה הנרצית. ולכן נאמר ויחגו לו. לי לשמי. שידעו כולם מי הוא היוצא
ומי הוא המוציא. עבדי הם (ויקרא כה. נה) ולא עבדים לעבדים.
א"ה. התשובה המקובלת היא כי רצו להטעות את פרעה, שמתכוונים לשוב, כדי להפילו ביום
סוף.

תָּבֵן לְעַם

לֹא תֵאָסְפוּן לְחַת תָּבֵן לְעַם לְלִבָּן הַלְבָנִים פְּתוּמֹל שְׁלֹשׁ הֵם יִלְכוּ וְקִשְׁשׁוּ לָהֶם תָּבֵן
ועל דרך הרמז, תוסבר המילה תָּבֵן מלשון תבונה.

ובעל כרחו הודה פרעה כי לא הוא הנותן תבונה לאדם [א"ה כי החשיב את עצמו
בורא, כמ"ש וְאֲנִי עֹשֶׂיתָנִי (יחזקאל כט, ג) – עשיתי את עצמי, ואת הכל], אלא הַמְּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם
(תהלים לג, טו), הוא הנותן תבונה לאדם. ואשר על כן תרמוז הפרשה לעמל התורה
ולהבנתה. שהתבן, הוא מלשון תבונה. והתבונה תגיע מהמבין ב"ה, רק עם העמל
של המתבונן.

והנְגִישִׁים אֲצִים לְאִמָּר כְּלוּ מַעֲשֵׂיכֶם דְּבַר-יָזִים בְּיָזְמוּ יֵשׁ לְעֵינַי, האצה זו מה טיבה. ויש לומר
כי יֵאָת ה' הִיָּתָה זֹאת, הִיא נְפִלְאָת בְּעֵינֵינוּ (תהלים קיח, כג). כי מנת הסבל והיסורים תִּקְוָה,
והגיעה עת הגאולה, ומה שהקציב הקב"ה בברית בין הבתרים "וְעַבְדוֹס וְעָנּוּ אֲתָם
אֲרִבַּע מֵאוֹת שָׁנָה (בראשית טו, יג)" תם ונשלם ויש להספיק בטרם תבוא עת קץ הגאולה.
א"ה. אולי הכוונה שהגיע הזמן המוקצב, וקושי השעבוד משלים שהגלות לא תמשך עוד.

עֲתָה תִרְאֶה וּגו' כִּי בְיַד חֲזָקָה יִשְׁלַח־ס וּבְיַד חֲזָקָה יִגְרָשֶׁם מֵאֶרֶץ. (ו, א')
עֲתָה תִרְאֶה. לְמִדּוֹ פֶּרֶק בְּפֶרְקֵי הַגְּאוּלָּה. שֶׁהַעֲכָבָה הִיא חֶלֶק בְּלִתי נִפְרָד מִן הַגְּאוּלָּה.
עֲתָה הוּא לְשׁוֹן הוֹוֶה, וְהוּא כְּעֵין עֲכָבָה. וְהַעֲכָבָה הִיא לְעַת עֲתָה, וְהִיא חֶלֶק
מִהַגְּאוּלָּה אֲשֶׁר תְּבוּא כְּהַרְף עֵין בְּהַסַּח הַדַּעַת.
וְעוֹד יֵשׁ לִוְמוֹר, עֲתָה תִרְאֶה, עֲתָה לְשׁוֹן תְּשׁוּבָה כְּבַמְדַּרְשׁ בְּרֵאשִׁית, וְכִפִּי שֶׁהִבִּיא
אוה"ח הק' בכמה מקומות, ורמז לו בזה שאין ישראל נגאלין אלא בתשובה.

תָּבֵן לְחַכְמֵי וְיַחֲכִים-עוֹד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליונו מופיע שם):

<http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באתר דרשו <http://www.dirshu.co.il/?p=140390>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באתר גליונות <https://gilyonot.jewishoffice.co.il>

אם אתה מתעניין

בהבטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתה מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בנושאים לשוניים

בכתובת: info@maanelashon.org

☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכתבים ☺